

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

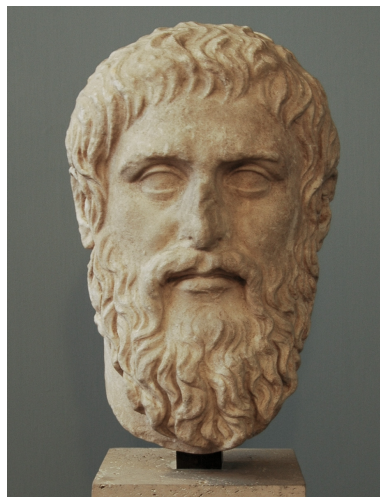

ANTIK ESZMETÖRTÉNET

Dr. habil. Mogyoródi Emese

6. Téma

Platón
(428/27-347)
Hatástörténet

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

6. TÉMA

1. Lecke

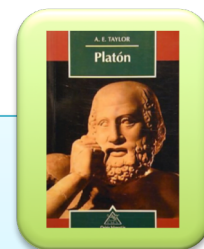
Platón és Szókratész

15 – 20
PERC

Platón filozófiáját egy sajátos műfaj, a **filozófiai dialógus** keretében közvetíti (a levelek kivételével Platón minden műve dialógus). A dialógusokban túlnyomórészt történeti személyeket szerepeltet, amint beszélgetést folytatnak egymással. Ennek megvannak a platóni filozófia értelmezését megnehezítő következményei:

„A szépirodalom szerelmeseinek minden okuk megvan rá, hogy hálatelt szívvel mondjanak köszönetet: a világtörténelem során egyszer az is előfordult, hogy egy elsőrangú filozófiai gondolkodó kiváló drámaírónak bizonyult. De ami számukra tiszta nyereség, az a metafizikát tanulmányozó átlagtudós szempontjából veszteség és áldozat; számos oka van, hogy lehetetlen a ‚platóni filozófia‘ rendszeres és áttekinthető kézikönyvét megalkotni. Először is kétséges, hogy létezett-e valaha is határozott tantételekben megfogalmazott »platóni filozófia«, amely az *omne scibile*-re, minden tudható dologra vonatkozott. Platón ugyanis mindent megtett, hogy világossá tegye: nem kíván »rendszert teremteni«. Számára a filozófia nem jól összefoglalható »eredmények« elsajátítandó halmazát jelentette, hanem a **jó és az igazság szenvedélyes meggyőződésből fakadó aktív és személyes kutatását**” (A.E. Taylor: *Platón*, 44.o.)

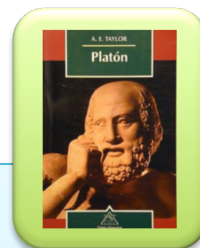
Platón a *Hetedik levél*ben maga mutat rá, miért is nehéz a „platóni filozófiát” dialógusaiból rekonstruálni:

„Nos hát, mindazokról, akik már megírták munkájukat, vagy valaha is írni szándékoznak, és azt hiszik, hogy teljesen tisztában vannak azzal, amire életem törekvése irányul, egy dolgot bizonyosan elmondhatok: akár az én tanítványaim voltak, akár másoktól hallották tanításaimat, akár maguktól jöttek rá az igazságra, véleményem szerint semmit sem konyítanak a filozófiához. Nekem legalábbis semmiféle munkám nincs a legfőbb kérdésekről, és nem is lesz soha. Hiszen a végső belátást nem lehet szavakkal kifejezni, miként az oktatás szokásos tárgyait: az érte szakadatlanul végzett közös munka és az igazi életközösség eredményeként egyszerre csak felvillan a lélekben – akárcsak egy kipattanó szikra által keltett világosság – s azután már önmagától fejlődik tovább” (*Hetedik levél* 341c-d. Ford. Faragó László).

Ez arra utal, hogy dialógusaiban *nem is érinti* „a legfőbb kérdéseket”, mivel azokat nem lehet szavakkal kifejezni. Ez azonban nem jelenti, hogy aki ezekre a kérdésekre keresi a választ, annak semmit sem segíthetnek a dialógusok:

„Platón célja nem az, hogy okításunkra valamiféle erkölcsstani alapvetést dolgozzon ki, hanem hogy felkeltse bennünk a személyes gondoskodást saját erkölcsi létünk iránt, meggyőzvé bennünket tudatlanságunkról, amelyet általában elrejtünk magunk elől, felül nem vizsgált féligazságokba belenyugodván, és hogy figyelmünket felhívja e tudatlanság gyakorlati súlyára. Az élet nagy kérdéseire akar ráébreszteni bennünket, és nem helyettünk gondolkodik. Ebből a nézőpontból a jóról alkotott hamis elképzelésekbe való önelégült belenyugvásnál nincs végzetesebb betegség a lélek számára; ha mindössze annyit képes elérni, hogy őszintén bevalljuk szokásos elnéző gondolkodásunk korlátait, akkor célját már elérte” (A.E. Taylor: *Platón*, 52.o.).

A platóni dialógus mint műfaj alkalmazásának célja, hogy az olvasót bevonja a párbeszédbe, és ezáltal személyessé tegye számára azokat a kérdéseket, amelyeket a szereplők tárgyalnak.

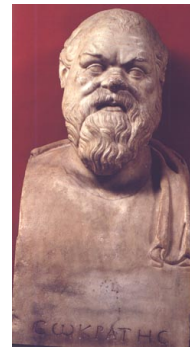
Ha Platón filozófiáját mégis értelmezési keretbe kívánjuk foglalni, érdemes áttekinteni azokat az eszmetörténeti hatásokat, amelyek filozófiájának alapvonalait, koncepcióit, törekvéseit meghatározták.

Szókratész filozófiája, élete és halála

A) érdeklődése az etika és a társadalom iránt

(a prezokratikus filozófiával szemben, mely alapvetően természetfilozófiai irányultságú volt):

„Nekem bizony egyáltalán nincs időm ilyesmire [ti. a természet tanulmányozására], s ennek oka, barátom, a következő: még nem sikerült – a delphoi felirat értelmében – »megismerni önmagamat«. **S bizony nevelésnek találom, hogy az ember idegen dolgokkal foglalkozzon, miközben még önmagát sem ismeri.** Ezért aztán hagyom a csudába az ilyesmit, és elhiszem, amit a hagyomány tart róluk, s amint említettem, nem ezeket, hanem önmagamat vizsgálom: hogy valami szörnyeteg vagyok-e, aki Tüphónnál is bonyolultabb és jobban okádja a tüzet, vagy pedig szelídebb és egyszerűbb lény, aki természeténél fogva valami isteni és mértékletes osztályrészhez jutott” (*Phaidrosz* 230a Ford. Simon Attila).

B) filozófiai, erkölcsi elköteleződése (a szofistákkal szembeállítva)

- Delphoi vallás erkölcsi üzenete: „ismerd meg tenmagadat”, „semmit se túlságosan”;
- az erényre vonatkozó felfogása: „jobb igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni”, „kooperatív értékek”;
- a *racionalis* erkölcsi diskusszió melletti elkötelezettsége, az *igazság* keresése – („az erény tudás”, „senki sem vétkezik készakarva”)

C) filozófiai módszerei (dialógus, *elenkhosz*, bábáskodás, stb.)

- a szofista **retorikával** („demagógia”) szemben:

„Hanem én, egymagamban nem tágitok; mert nem győzől meg, hanem csupán sok hamis tanúval szeretnél **vagyonomból és igazamból kitúrn**i. Én viszont addig, míg téged magad tanúnak nem állíthatlak arra, amit mondok, éppen nem gondolom, hogy valami fontosat tettem kérdésünk tisztázására.” (*Gorgiasz* 472b. Ford. Horváth Judit.)

ad hominem
érvelés

„Mert persze ha ugyanerről a dologról valamelyik népszókkal (*démagógosz*) beszélgettünk volna, Periklészsel vagy akárki mással, aki csak ért a szónokláshoz, tőlük is csak ugyanezt hallhattuk volna. **Csak épp ha kérdezni akarnánk tőlük még valamit, szónokaink – akár a könyvek – képtelenek lennének válaszolgatni,** vagy a maguk kérdéseit feltenni. Olyanok ők, mint a réztányér, melyet ha megkongatunk, addig zúg, míg meg nem fogja valaki – hiába kérdeznénk rá valami apróságra az elhangzottak közül, a szónokok a legegyszerűbb kérdésre is **hosszas szónoklatot tartanak**” (*Prótagorasz* 329a. Ford. Bárány István).

monológ,
előadás

„Egész kis csapat követte őket és hallgatta beszélgetésüket, többségüket nem ismertem ilyeneket minden városban, ahol csak megfordul, felszed *Prótagorasz*, Orpheuszként **megbűvöli őket a hangjával,** ők pedig elvarázsolva többé nem tángítanak e hang mellől” (*Prótagorasz* 315a-b. Ford. Bárány István).

érzelmi
manipuláció

„És nem az-e az egyik fontos óvatossági rendszabály, hogy **ne fiatalon kóstoljanak ebbe [a dialektikába] bele?** Hiszen ... a sihederek, amikor először izlelik meg, játékszerként élnek vele, folyton **ellenvetések (antilogia) megfogalmazására használják,** a cáfolatot kidolgozó dialektikust majmolva cáfolnak meg másokat, kölyökkutyák módjára élvezve, hogy állandóan ráncigálhatják és érveikkel zaklathatják, akit csak érnek. ... Amikor aztán sok embert megcáfoltak, és őket is sokan megcáfolták, viharebesen eljutnak odáig, hogy **már nem adnak hitelt semminek, amiben korábban hittek.** Ennek következtében aztán nemcsak ők maguk, hanem **a filozófia egésze is hitelét veszti az emberek szemében**” (*Az állam* 539a-c. Ford. Steiger Kornél).

erisztika,
antilogia:
versengő
vitatkozás

A szókratészi filozófiai dialógus, illetve *elenkhosz* (a szofisták filozófálási módszereivel szemben)

- 1.) az igazság felfedezésére törekszik, nem a beszélgetőpartner feletti győzelemre;
- 2.) nem elsősorban konceptuális ellentmondások kimutatására törekszik, hanem személyek intellektuális és morális integritásának feltárására;

- 3.) nem elégszik meg a hamis elméletek cáfolatával, hanem konstruktív állítások megfogalmazására és pozitív tudásra törekszik.

D) Szókratész pere és halála

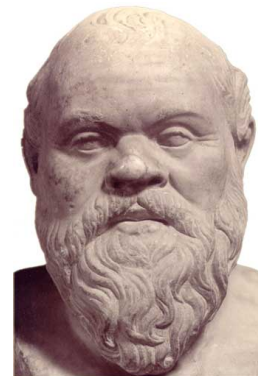
Platón következtetései:

- a politika korrupszága miatt a politikai pálya és a közvetlen politizálás lehetetlen Athénban;
- a demokrácia kritikus szemlélete (Szókratészt egy demokratikus rezsim ítélte el).

Jacques Louis David: Szókratész halála (1787)

„Mert tudjátok meg, athéni férfiak, hogy ha én valaha is megkíséreltem volna közéleti pályára lépni, már régen halál fia volnék, és nem használhattam volna semmit sem nektek, sem magamnak. Ne nehezteljeteek rám, ha kimondom az igazat: lehetetlen, hogy bárki ember fia életben maradjon, aki akár veletek, akár bármelyik más néphatósággal szembeszegülve, törvényes keretek között próbálkozik megakadályozni azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, ami a városban zajlik. Úgyhogy annak, aki valóban az igazságosságért akar küzdeni, ha csak egy kis ideig is életben kíván maradni, szükségképpen magánemberi minőségben kell tevékenykednie, és nem szabad a közélet porondjára lépnie” (Szókratész védőbeszéde 31e-32a. Ford. Mogyoródi Emese).

Platón így reflektál Szókratész történetére:

„A sors különös játéka volt azonban ekkor, hogy barátunkat, az említett Szókratészt [akiről nem resteltem hangoztatni, hogy a legigazságosabb ember volt a kortársai között, az uralmon lévők közül egyesek a törvény elé hurcolták. A leggyalázatosabb vádat emelték ellene, ami, ha valakire, akkor Szókratészre illik a legkevésbé: istentelenséggel vádolva állították törvény elé, és a bírák el is ítélték, majd pedig ki is végeztették azt a férfiút, aki annak idején, amikor maguk a vádlók a száműzetés keserű kenyerét ették, nem volt hajlandó a száműzöttek egyik barátja elleni gyalázatos eljárásban részt venni. Ilyen tapasztalatokat kellett tehát a közállapotokról és az államügyeket intező férfiakra szerezni. S amint egyre érettebb korba jutva mind jobban bepillantottam a törvények és az erkölcsök természetébe, egyre kétségesebbnek látszott előttem, vajon valóban helyes-e az a szándékom, hogy a politikai ügyek vezetésébe belekapcsolódjak? Egyrészt ugyanis – gondoltam magamban – az ilyen tervet jó barátok és megbízható munkatársak nélkül meg sem lehet valósítani. Márpedig ilyeneket még ismerőseim között sem lett volna könnyű találni, hiszen államunk élete már nem atyáink erkölcsének és szokásainak formái között folyt; [...] Másrészt az írott törvények és az erkölcsök romlása is oly hihetetlen méreteket öltött, hogy én, akit minden vágyam a közügyekben való részvétel felé hajtott, mindezt végigélve végül is beleszédültem a céltalan kavargás látványába. S noha sohasem mondtam le annak vizsgálatáról, mi módon fordulhatnak egyszer mindezek a dolgok – elsősorban természetesen az állam ügye – helyesebb irányba, tevékeny közreműködésekre nézve mindig csak a kedvező pillanatra vártam. Végül is be kellett látnom, hogy a mostani államokat, méghozzá valamennyit, gyalázatosan kormányozzák. [...] Így nem maradt más hátra, mint hogy az igazi filozófiát dicsőítve kijelentsem, hogy csakis belőle kiindulva lehet felismerni, mi is hát az igazságosság mind a magán-, mind pedig az államélet szempontjából. Az emberi nem – vontam le következtetésemet – mindaddig nem fog kikerülni nyomorúságából, amíg a helyesen és igazán filozófáló nemzetsége nem kerül uralomra, vagy amíg az államok vezetői valaminő isteni rendelés kegyelméből rá nem szánják magukat az igazi filozófiával való foglalkozásra” (Hetedik levél 325b-326b. Ford. Faragó László.).

További olvasmányok:

A. E. Taylor: *Platón*. Osiris könyvtár. Budapest, 1997, 9-43.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi a műfaji sajátossága a platóni filozófiának, és mivel magyarázható?
2. Szókratész filozófiájának, életének és halálának milyen aspektusai, illetve tényei határozták meg Platón filozófiáját, és hogyan?
3. Szókratész filozófálási módszereinek mely aspektusait állítja szembe Platón a szofisták módszereivel?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Vajon milyen szerepet játszhatott Szókratész halála abban, hogy Platón megalapította az Akadémiát?

6. TÉMA

2. Lecke

Platón és a szofisták

15 – 20
PERC

Míg Szókratész filozófiája, élete és halála pozitív módon hatott Platónra, a szofistákban legnagyobb filozófiai ellenfeleit látta. Számos fontos dialógusában (pl. *Prótagorasz*, *Gorgiasz*, *Euthüdeimosz*, *Az állam* I-II. könyv) ábrázolja őket Szókratésszel vitázva, megadva nekik a tiszteletet, de korántsem egyetértve velük. Metafizikai, illetve ismeretelméleti szempontból is kritikával illeti őket (pl. a *Theaitétosz*ban a prótagorasz *homo mensura* tételt), ám talán még fontosabb kihívások elé állítják gyakorlati (etikai, politikai, társadalomelméleti, vallási, valláserkölcsei) nézeteik.

A szofista etika

Platón számára az egyik legfontosabb kihívást az erkölcsiség terén az

- erkölcsi relativizmus jelenti (ld. *Prótagorasz*):

„bizony tarka és sokszínű valami a jó”
(*Prótagorasz* 334b)

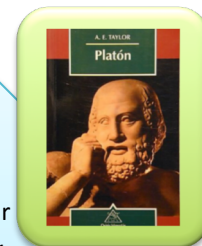
Következményei:

- a) kérdéssé válik ebben a tárgykörben a (racionális eszközökkel végzett) tanulás illetve a tanítás lehetősége;
- b) megkérdőjeleződik a morális előírások univerzális kötelező ereje;
- c) megkérdőjeleződik a büntetés javító funkciója.

„Ha az erény tudás, akkor érthető, hogy egy kínaitól is tanulhatunk valami fontosat, bár fogalma sincs a brit szigetek hagyományairól; azonban ez az állítás értelmetlenné válik, ha az erény semmi más nem jelentene számunkra, mint következetes alkalmazkodást a brit szigetek erkölcsi szokásaihoz. Ha valaki azt kívánja magáról állítani, hogy ő az erény tanára, ez csakis abból a szókratészi alapelvből kiindulva igazolható, hogy az erény valami örök és állandó. Az állítás teljes mértékig összeegyeztethetetlen a Prótagorasz által vallott relativizmussal” (Taylor: *Platón*, 347.o.).

Politika és társadalomfilozófia

Az erkölcsi relativizmusból következik, hogy

- a) az erkölcsöket szokás vagy szoktatás révén tanuljuk meg, ezért nem rendelkezünk olyan (racionális) hivatkozási alappal, melynek fényében adott esetben felülbírálnánk őket;
- b) ebből az következik, hogy egy társadalom törvényei, szokásai, erkölcsi eleve legitimek attól/annál fogva, hogy elfogadták őket: egyedül a társadalmi szerződés vagy konszenzus legitimálja a törvényeket; mindaddig kötelező erővel bírnak, míg fennállnak (akár jók, akár rosszak).

Itt Prótagorasz ún. „nagy beszédéről” van szó (*Prótagorasz* 320-328d).

„A Szókratészben felmerült kételyekre adott válasz hihetően hangzik, és látszólag az összes lehetséges ellenvetésre megfelelt. Azonban a beszéd mégis csak látszólag hihető. Ha közelebbről megvizsgáljuk a választ, láthatjuk, hogy azon az egy alapfeltevésen alapul az egész érvelés, hogy az erény egyszerűen azonosítható a létező civilizált állapot valós hagyományaival. [...] Más szavakkal, Prótagorasz szemében az erény, ... nem más, mint a kritikátlanul átvett hagyományok egyvelege, pontosan az, amit Szókratész a *Phaidónban* „köznapi, polgári” erényeknek nevezett, és amivel a „filozófiai” erényeket állította szembe, mint valóságot a képmással” (Taylor: *Platón*, 346.o.).

Platón szemében ezzel az állásponttal az a gond, hogy legitimál egy rossz értelemben felfogott konzervativizmust:

- racionálisan senkinek sincs joga felülbírálni a fennálló szokásokat, törvényeket stb., még akkor sem, ha netán senkinek sem jók;
- aláás minden elméleti alapot arra, hogy ha egyszer egy társadalom törvényei, szokásai, stb. rosszak, akkor azok racionálisan (diskusszióval megvitatással, érveléssel, stb.) megváltoztathatóak volnának.

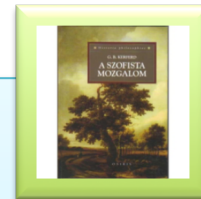
Ellenvetés (Taylor értelmezésével szemben):

„Szerintem viszont ez az interpretáció tarthatatlan. Az említett tanítást ugyanis ... módosítanunk kell: míg minden, ami jogosnak tűnik egy polisznak, az jogos is számára, addig az ártalmas szokások helyett a bölcs (a szofista) képes hasznosakat bevezetni:

»távol álljon tőlem, hogy azt mondjam: bölcs ember és bölcsesség nem létezik, dehog: én bölcsnek nevezem azt az embert, aki képest megváltoztatni azt, ami valakinek rossznak látszik, és valóban rossz, és eléri, hogy az jónak lássék, és jó legyen az illető számára« (Theaitétosz 166 d).

A *homo mensura* tétel nem érvényes az olyan kifejezésekre, mint »hasznos«, »előnyös« vagy »egészséges«. Ezért aztán szó sincs róla, hogy Prótagorasz végső erkölcsi alapnak fogadta volna el bármelyik társadalom etikai kódexét, de arról sem, hogy helyette tradíciók minden elméleti alapot nélkülöző egyvelegével állt volna elő. Szókratészhoz és Platónhoz hasonlóan ő is azon volt, hogy az alkalmatlannak bizonyult közönséges igazságosságfelfogástól valami magasabb rendűhöz és előnyösebbhez jusson el (G.B. Kerferd: *A szofista mozgalom*, 162.o.).”

Ezzel az értelmezéssel azonban több probléma is adódik:

- 1.) a „hasznos” vagy „előnyös” nem különbözik a „jobbtól” abból a szempontból, hogy mindegyiket valamiféle transzszubjektív mércével kellene mérnünk, ha megbízhatóan akarunk dönteni *több* lehetséges hasznos, előnyös, jobb között (vagyis ha valami olyasféle „hasznosat” szeretnénk megállapítani, ami *valóban* az);
- Prótagorasz azonban a *homo mensura* tétel értelmében tagadja egy efféle mérce létét; Platónnak éppen ez az alapproblémája vele.
- 2.) attól, hogy valami valakinek hasznosabbnak, jobbnak stb. *látszik*, még nem lesz *valóban* az:

„Azt hiszem, valahol ott tartottunk, hogy akik a létezésről mint áramlásról beszélnek, és azt állítják, hogy minden egyes ember számára *valóban* úgy *van*, ahogyan az neki éppen tűnik, mindenképp kitartanak amellett, hogy bizonyos dolgok, nem utolsósorban a jogszerű esetében, ahogyan éppen jónak *tűnik* azt szabályozni egyik vagy másik városnak a saját maga számára, annak a városnak *valóban az* jogszerű, persze csak addig, amíg ezek a szokások és törvények fennállnak. **Viszont a jó esetében már senki sem venné magának a bátorságot**, és senki sem merészelne amellett hadakozni, **hogy amit az egyik vagy a másik város hasznosnak *gondolván* a maga számára *így szabályoz*, az mindaddig *valóban* hasznos**, amíg ez a bevett és fennálló rend, feltéve persze, hogy nem csak úgy rámondja, hogy hasznos. Merthogy azzal aztán tényleg csúfot űzne szavainkból” (*Theaitétosz* 177d Ford. Bárány István).

Platón ezzel arra mutat rá, hogy lehetséges, hogy a *homo mensura* tétel „pragmatista változatával” Prótagorasz nem akarja végső erkölcsi alapnak elfogadni bármelyik társadalom etikai kódexét, csakhogy álláspontja **nem képes elkerülni ezt a következményt**: amennyiben tagadja, hogy a „hasznosabbnak” volnának **transzszubjektív kritériumai**, az „itt és most” fennállót legitimálja egyetlen referencia-pontként.

- 3.) felmerül végül, hogy ki és milyen alapon dönti vagy döntheti el, hogy mi lehet „hasznosabb” a *másik* számára (vagy akár mindenki, vagy akár a legtöbb ember számára)?

Egy biztos: Prótagorasz álláspontjának értelmében ez **raciónalis diszkusszióval** vagy mérlegeléssel **nem lehetséges**: nem vitatkozhatunk értelmesen (raciónalis) azon, hogy mi lehet „hasznosabb” valakinek/valakiknek (akár például az egész társadalomnak), mert a hasznosságuknak nincsenek objektív (az egyéntől vagy egy adott társadalomtól) *független* kritériumai a *homo mensura* tétel értelmében. Platón ezzel szemben úgy gondolja, hogy **csak a (szókratészi) erkölcsi objektivizmus alapozhatja meg az értékekre (erkölcsökre) vonatkozó raciónalis diszkussziót**.

További olvasmányok:

G. B. Kerferd: *A szofista mozgalom*. Osiris, Budapest, 2003, 163-201.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen kihívással szembesíti Platónt a szofista erkölcsi relativizmus és miért?

2. Mennyiben jelentettek kihívást Platón számára a szofisták tanításai a politika terén?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Milyen alapokon veszi védelmébe Kerferd Prótagorasz *homo mensura* tételének „pragmatista változatát”? Ezzel szemben hogyan értelmezhető Platón Prótagorasznak adott válasza?

6. TÉMA

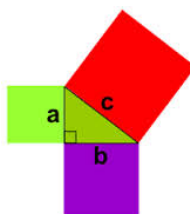

3. Lecke

Platón és a püthagoreizmus

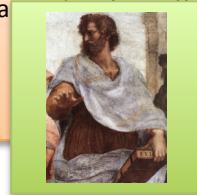
15 – 20
PERC

- Platón filozófiájára pozitív módon Szókratész mellett a püthagoreizmus hatott meghatározóan. Püthagorasz (kb. 580-500, lásd: 3. Téma, 1. Lecke) Szókratészhez hasonlóan nem írt le semmit, szóban tanított, és Szamoszról átvándorolva egy vallásos közösséget alapított Dél-Itáliában (Krotón). Követői hittek a lélekvándorlásban, a lélek halhatatlanságában, és szigorú életvezetési szabályokat követve, valamint erkölcsös életet élve törekedtek elérni a halhatatlanságot (a „Boldogok szigetén”).

- Vitatott, hogy a püthagoreusok valójában mennyiben is foglalkoztak matematikával, illetve geometriával (lásd a Püthagoraszról elnevezett tételt), s vajon nem inkább „számmisztikával-e”, azonban mind Platón, mind Arisztotelész igazolja, hogy a számok valamilyen értelemben középponti szerepet játszottak világképükben.

„Platón csak az elnevezést változtatta meg, ti. a részesedést. Ugyanis már a püthagoreusok azt tanították, hogy a dolgok a számok utánzása révén léteznek, Platón pedig csupán az elnevezést változtatta meg, és részesedést mond. De hogy miben is áll ez a részesedés vagy utánzás, a Platónról írt műveimben megpróbálom megmagyarázni.”
(Arisztotelész: *Metafizika* I. 987b10-14.
Ford. Halasy-Nagy József).

Platónra az alábbi püthagoreus tanítások hatottak:

- **1.)** a matematikai (aritmetikai és geometriai) entitásokra mint az érzéki létezők mögötti **változatlan valóságra** vonatkozó tanítások; matematika, asztronómia, harmóniatan összefüggése; **a matematika metafizikai** felfogása:

A hagyomány Püthagorasznek tulajdonítja a kvint, a kvart és az oktáv zenei harmóniái mögötti matematikai összefüggéseket.

„SZÓKRATÉSZ: És most, hogy **a számtan tanulmányozását** jellemeztük – folytattam –, most értem meg igazán, milyen nagyszerű és milyen sokféleképpen hasznosítható a mi célunk érdekében, ha az ember **a megismerés**, nem pedig a szatócskodás végett foglalkozik vele.

GLAUKÓN: Miképpen hasznosítható?

SZÓKRATÉSZ: Olyanképpen, mint az imént már mondtuk is, hogy **a lelket erőteljesen felfelé irányítja, és arra kényszeríti, hogy magukról a számokról beszélgessen**, és nem tűri el, hogy valaki beszélgetés közben látható és tapintható testtel bíró számokkal hozakodjon elő [...] Látod, kedves barátom – mondtam –, hogy valóban szükségünk van ennek tanulmányozására, **mivel a lelket láthatólag arra szorítja, hogy magával a gondolkodással közeledjék a tiszta igazsághoz**” (Az állam 525d – 526b. Ford. Steiger Kornél).

A láthatatlan, csupán **ésszel felfogható** entitások létezésének feltevése inspirálta a platóni **idea elméletet**, és a matematikai tanulmányokat nélkülözhetetlen propedeutikának (bevezetőnek) tekintette a filozófiához (Az állam VII. könyv).

ἀγεωμέτρητος
μηδεις εισίτω

„aki nem ért a geometriához, ne lépjen be!” (a hagyomány szerint a platóni Akadémia bejáratának felirata)

- 2.) a **philosophosz** és a **philosophia** püthagoreus felfogása:

„Püthagorasz használta először a »filozófus« (»a bölcsesség szeretője«) kifejezést és ő nevezte magát először »filozófusnak«, midőn Sziküónban Leóonnal, Sziküón vagy Phleiusz türannoszával beszélgetett [...], mondván, hogy **egyetlen ember sem bölcs, egyedül az isten az**” (Diogenész Laertiosz I.12).

philosophosz (*phileó*: „szeret, vonzódik valamihez” + *szophia*: „bölcsesség, tudás”)

- Szókratész hasonlóképp elvitatja magától a „bölcsességet” (vö. *Szókratész védőbeszéde* 21d: V. Téma, 3. Lecke 3.), mégpedig ugyanezen az alapon (ti. hogy a valódi értelemben vett bölcsesség isteni kiváltság)

„SZÓKRATÉSZ:

De most már eleget játszadoztunk a beszédekkel. Menj tehát és mondd meg Lüsziásznak, hogy mi ketten, elsétálva a nimfák forrásához és szent helyéhez, beszédekot hallottunk, amelyek meghagyták nekünk, hogy mondjuk meg Lüsziásznak és mindenkinek, aki csak beszédekot alkot [...]: **azt az embert, aki ilyen művek alkotása során tudta, hogy mi az igazság**, és segítséget tudott nyújtani művének, olyan formán, hogy **kiállta a kérdezgető vizsgálat (elenkhosz) próbáját** azokban a témákban, amelyekről írt, s végül azáltal, hogy képes volt élőszóban is fejtegetni őket, meg tudta mutatni, hogy az írott szöveg értéktelen dolog – nos, az ilyen embert nem az írásairól kell elnevezni, hanem arról, amelyekért komolyan fáradozott.

PHAIDROSZ: Milyen elnevezéssel illetnéd tehát?

A „bölcs” (*szophosz*) elnevezést túlzónak tartom, Phaidrosz, és olyannak, amely csupán istenhez illik. A „bölcsességszerető” (*philosophosz*) vagy valami hasonló elnevezés azonban jobban megfelelne neki és összhangban volna vele” (*Phaidrosz* 278b-d. Ford. Simon Attila).

- 3.) a filozófia mint **rituális megtisztulás** és mint a lélek megváltásának útja (*homoiószisz theó*, „az istenhez való hasonulás”):

„Nektek pedig [...] elő akarom már adni a beszédemet, hogy miért tartom helyénvalónak, ha egy férfiú, **aki valóban a bölcsesség szeretetében töltötte életét, bátran készül a halálra**, és bizvást reméli, hogy odaát a legnagyobb jóban lesz része, miután meghalt” (*Phaidón* 63e-64a. Ford. Kerényi Grácia.).

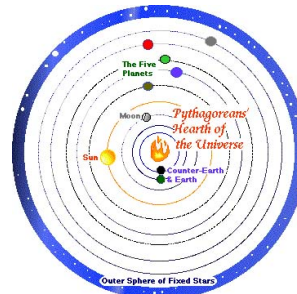

a filozófia a „halálra való készülés”
(*meleté thanatu*)
(Phaidón 81a2)

- **4.)** a világ mint geometriai arányosságot mutató *koszmosz*; minden létező univerzális rokonságának gondolata (az emberi lélek rokon az isteni *koszmosz*szal); a hasonló a hasonlót ismeri meg → a megismerés a bennünk lévő isteni elem kultiválása, és az istenihez való hasonulás:

„SZÓKRATÉSZ: A bölcsek is azt mondják, Kalliklész, hogy **a közösség, a barátság, a rendezettség, a józan mérték és az igazságosság fűzik egybe az eget és a földet, az isteneket és az embereket.** Ezért hívják a mindenséget is **világrendnek (*koszmosz*),** nem pedig **világrendetlenségnek (*akoszmia*).** Te ellenben bölcseséged ellenére sem igen látszol erre ügyelni, és elfelejted, hogy milyen nagy hatalom **az arányos mértani egyenlőség** az emberek és istenek között. Azt hiszed, a másikkal mindig többre kell vágni és nem törődsz a mérték tanával” (*Gorgiasz* 508a. Ford. Horváth Judit.).

„SZÓKRATÉSZ: Hiszen, **aki a gondolkodását valóban a létezőkre irányítja,** Adeimantosz, annak nincs ideje rá, hogy pillantását lefelé fordítsa az emberek ügyes-bajos dolgaira, és velük marakodjon, hogy aztán irigységgel és rosszindulattal teljen el. Ellenkezőleg, **szemét az elrendezett és örökké változatlan dolgokra függeszti,** és azokat szemléli, amik igazságtalanságot sem nem tesznek egymáson, sem nem szenvednek el egymástól, hanem állandóan szép rendben és ésszerűségben állnak fenn. **Ezek mintáját igyekeznek követni, és lehetőleg hozzájuk hasonul.** Vagy elképzelhetőnek tartod, hogy valaki ne követné annak a mintáját, amivel állandóan érintkezik, és amire csodálattal tekint?

ADEIMANTOSZ: Ez lehetetlen volna.

SZÓKRATÉSZ: Így a filozófus az isteni és rendezett dolgokkal való állandó érintkezés folytán **maga is rendezetté és istenivé válik,** amennyire ez ember számára lehetséges” (*Az állam* 500c-d. Ford. Steiger Kornél.).

- 5.) **reinkarnáció** (lélekvándorlás) (*Menón, Phaidón, Az állam*); „a test börtön” (*Kratülosz* 400c), illetve „sírverem”:

„SZÓKRATÉSZ: Éppen nem csodálkoznék, ha Euripidész igazat mondana: »Ki tudja, életünk nem meghalás-e, s halálunk élet?« És mi valójában halottak vagyunk. Hallottam is egyszer egy bölcstől, hogy **a mostani életünk valójában halál, a testünk sírverem**, és hogy lelkünknek az a része, amelyben a vágyak rejtőznek, könnyen hajlik minden szóra és folyton ide-oda dülöngél és hogy egy szellemes mítoszmesélő, gondolom, valami szicíliai vagy itáliai ember, a szavak hasonlósága miatt hordónak (*pithosz*) nevezte el ezt a rábeszélhető (*pithanon*) és hiszékeny (*peisztikon*) lélekrészt, az esztelen (*anoétosz*) embereket beavatatlannak (*amüétosz*), **a féktelen emberekben pedig azt a lélekrészt, ahol a vágyak fészkelnek**, mivelhogy egészen zabolátlan s mindenfelé nyitott, telhetetlensége miatt **feneketlen hordóhoz hasonlította**” (*Gorgiasz* 493a. Ford. Horváth Judit.).

További olvasmányok:

G.S. Kirk, J.E. Raven, M. Schofield: *A preszókratikus filozófusok*. Atlantisz, Budapest, 1998, 319-352.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen kihívással szembesíti Platón a szofista erkölcsi relativizmus és miért?
2. Mennyiben jelentettek kihívást Platón számára a szofisták tanításai a politika terén?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Milyen alapokon veszi védelmébe Kerferd Prótagorasz *homo mensura* tételének „pragmatista változatát”? Ezzel szemben hogyan értelmezhető Platón Prótagorasznak adott válasza?